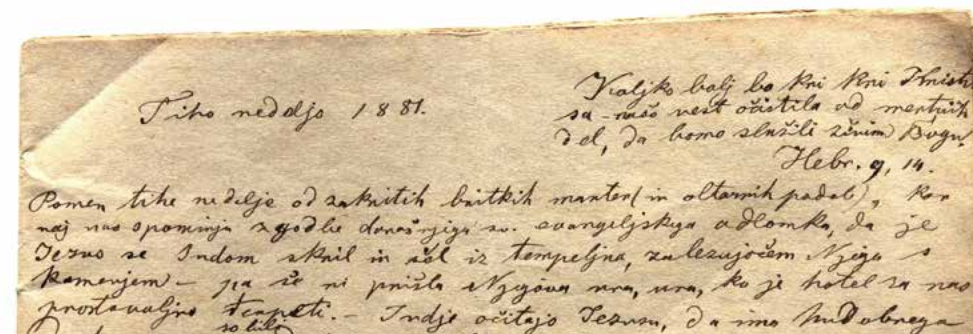

Maša Bersan Mašuk, Postni prt za baziliko na Brezjah, akril na juti, 360 cm x 220 cm, 2018, foto Klemen Kunaver

Alojzij Pavel Florjančič

O POSTNIH PRTIH NA SLOVENSKEM

*Koliko bolj bo kri, kri Kristusa,
našo vest očistila od mrtvih del,
da bomo služili živem Bogu.
Heb. 9,14*

Pomen tihe nedelje od zakritih bridkih marter¹ (in oltarnih podob), kar naj nas spominja zgodbe današnjega evangelijskega odlomka, da je Jezus se Judom skril in šel iz tempelja, zalezujočem Njega s kamenjem – pa še ni prišla njegova ura, ura, ko je hotel za nas prostovoljno trpeti. ...

Tako je na začetku svoje pridige iz leta 1881 duhovnik Karel Lapajne² razložil namen zakrivanja križev in oltarnih podob, istočasno pa nam tudi sporoča, da je bil v tistih časih pri nas v postnem času še živ običaj zagrinjanja križev in oltarnih podob po cerkvah. Oltarne podobe je dal v oklepaj, kar pomeni, da so tedaj pri nas že začeli opuščati zakrivanje oltarnih podob. Čez sto let veliki poznavalec ljudskih običajev in pobožnosti pri nas, Niko Kuret, zapiše v svojem kardinalnem delu, *Praznično leto Slovencev*, da so danes postni prti pozabljeni, v Sloveniji nimamo nobe-

¹ Bridka martra, tudi božja martra, razpelo, križ s podobo Kristusa na njem.

² Karel Lapajne, duhovnik, rojen 21. oktobra 1844 v Kranju, posvečen 23. oktobra 1867, umrl 9. maja 1904 v Škofji Loki. Bil je župnik v Zlatem Polju pri Blagovici (Dob), v Vavti vasi in živel od 1890 kot upokojenec v Škofji Loki, kjer je še maševal in pridigal. Iz VI. zvezka njegovih pridig razberemo, da je leta 1890 pridigal tudi v Retečah in leta 1891 v Puštalu na Hribcu.

nega več, le redki so še ohranjeni po muzejih.³ Iz Muzeja krščanstva v Stični pa so sporočili, da nimajo nobenega postnega prta. Navzlic slabim obetom nam je v letu in pol vendarle uspelo po naših cerkvah najti še nekaj starih, baročnih postnih prtov. Nekatere so celo obnovili in jih na peto postno, tiho nedeljo, postavijo pred oltarne slike, kjer visijo do velikega petka. Ob tem pa so se pojavili še štirje novi postni prti. Da bi lažje razumeli skromno pojavnost postnih prtov pri nas, si na kratko ogledamo nekaj osnovnih podatkov o postnih prtih na splošno in pri nas posebej.

NEKAJ SPLOŠNEGA O POSTNIH PRTIH

Tradicija zakrivanja oltarjev, svetih podob in križev, včasih celega prezbiterija v postnem času po katoliških cerkvah in samostanih v Evropi, sega daleč nazaj vse do desetega stoletja in še čez, ter je značilna za prostor nekdanje karolinške Evrope. Ker traja postni čas štirideset dni, od pepelnične srede do velikega petka, se je oltarno zagrinjalo v tedanjem univerzalnem, latinskem jeziku imenovalo *Velum quadragesimale*, torej »zagrinjalo štiridesetdnevja«, včasih tudi *Velum templi*. Slednje poimenovanje je že tisočletje prej zapisano v Svetem pismu nove zaveze po evangelistih o dogodku ob smrti Jezusa Kristusa na križu: »In glej zagrinjalo v templju se je pretrgalo na dvoje od vrha do tal«, Mt 27,51. Kakšno je bilo tempeljsko zagrinjalo pred najsvetejšim, zvezo iz Biblije v drugi Mojzesovi knjigi: »Naredil je zagrinjalo iz višnjevega in rdečega škrlata, karmezina in sukane tančice; naredil ga je z umetelno vtkanimi kerubi.« 2 Mz 36,31. Lahko bi sklepali, da postni prt izhaja iz tempeljskega zagrinjala.

V začetku si ljudje v štirideset dnevnemu postu niso pritrgovali samo pri hrani, temveč so imeli tudi »audio-vizualni post«, torej pri poslušanju glasbe in pri gledanju podob, relikvarija in tabernaklja z najsvetejšim v cerkvi. Doma je veljal post pri hrani, zunaj v skromnem oblačenju, v cerkvah in samostanih niso igrali na orgle, ne zvonili z zvonovi, namesto koralnega so imeli v cerkvi ljudsko petje, oltarje, križe, kipe in slike pa so zakrivali s postnimi prti. Občasno, ob posebnih prilikah, so tak post lahko tudi omilili. Posledično so postne prte za kratek čas dvignili, da so ljudje videli duhovnika pri obredu, ki je sicer ljudem zakrit maševal za zagrinjalom. Prt na slavoločni steni je moral biti velik, saj je ločeval kor, prezbiterij z duhovnikom in strežniki od ladje z verniki. Zato je visel na slavoločni steni. Nekaj podobnega vidimo še danes pri vzhodnem obredu, ko je duhovnik za ikonostasom.

Postna zagrinjala so bila iz finega platna, da niso bila pretežka, le izjemoma so bila svileni. Sprva so bila enobarvna, čez čas, nekako v 12. stoletju, so jih v

³ Niko Kuret (1906-1995), etnolog, teatrolog, kapitalno delo *Praznično leto Slovencev* je izšlo dvakrat; v štirih (1971) in dveh knjigah (1989), ter v nemški različici kot monografija *Das Jahresbrauchstum der Slowenen* (1996), ki prikazuje nastanek in pomen šeg v življenju našega naroda ter njihove vzporednice pri drugih indoevropskih ljudstvih.

ženskih samostanih začeli barvati sivo modro, zatem vijolično, nekatere so tudi krasili s čipkami. Kasneje so na zagrinjalo naslikali sprva križ, zatem znamenja, oziroma »orodja« mučenja, tako imenovana *Arma Christi*. Sčasoma je pasijonski prt dobil osnovno formo z motivom Kristusovega križanja na Kalvariji, pogosto s sv. Janezom in Devico Marijo pod križem. Ta, osrednji prizor so začeli obdajati z orodji mučenja Kristusa in svetopisemskimi podobami iz Stare in Nove zaveze, začeni s stvarjenjem sveta do križanja Kristusa ali njegovega vstajenja. Ponekod so jim dodani posamezni apokrifni in antični prizori, včasih je dodan donator ali njegovo ime. Taki prti so značilni za tako imenovani *severni nemški kulturni krog*, ki ima svoj »popok« v nekdanji osrednji Švabski, danes je to širše območje tromeje Nemčije, Švice in Avstrije. Taka ikonografija postnih prtov v srednji Evropi, torej z osrednjim motivom križanja in s posameznimi biblijskimi in drugimi motivi okrog centralne velike slike se razprostira še severneje in vzhodneje preko Bavarske vse do Saške. Liturgično zakrivanje križev in podob je bilo predpisano. Ob koncu srednjega veka na primer v Rimskem misalu iz leta 1470. Po praksi srednjeveških poučnih stenskih fresk z biblijskimi motivi za neberoče vernike, *biblia pauperum*, sveto pismo za revne, se v poznem srednjem veku pojavijo veliki pasijonski prti, ki zakrivajo celoten prezbiterij, kot smo že omenili. Eden najbolj znanih tega žanra je postni prt iz leta 1612, ki ga imajo na Baden-Württenberškem v znameniti gotski Freiburški katedrali (Freiburg Münster). Njegova površina meri kar 120 m² (10 m x 12 m) in je največji in tudi najtežji postni prt v Evropi, saj po obnovi leta 2003 tehta celo toni! Seveda na račun dodatnega nosilnega armiranega tekstila. V tem času nam v južnoalpskem kulturnem krogu postnih prtov pa nam lahko zanje, kot neke vrste holotip, (nem. Feldertyp) služi veliki postni prt, ki ga imajo v romanski stolnici v Krki (Gurk) na nam bližnjem avstrijskem Koroškem. Je najstarejši poslikan v celoti ohranjen postni prt na svetu in istočasno največji in najdragocenejši postni prt v Avstriji. Nastal je leta 1458, ima 99 polj, poslikanih biblijskih motivov na 80 kvadratnih metrih fine lanene tkanine. V barvni tempera tehniki je na levi polovici razporejeno v vzporednih vrstah 50 slikanih polj z motivi iz Stare zaveze, na desni polovici prta pa 49 polj motivov iz Nove zaveze. Zadnja slika, *Poslednja sodba*, je namreč kot en motiv narisana čez dve polji. Vseh motivov je 108! Prt se je lahko odgrnil, da so verniki za kratek čas zagledali tabernakelj z najsvetejšim, zato je prt po vertikalni razdeljen na dve polovici. Zaradi nežne tkanine, starosti, velikosti in redne liturgične rabe je bil že močno ogrožen, zato so ga redovnice zgledno obnovile in je še vedno pod skrbnim varstvom. Postni prti so bili nekoč, v predreformacijski dobi široko razširjeni. Ob že omejenih osrednje nemško govorečih deželah so razširjeni zahodneje, do Pariza in še čez, severneje na Nizozemskem, menda tudi na drugo stran Kanala v Angliji in na Irskem, na jugu vse do Sicilije, na vzhodu pa naj bi postni prti dosegli celo

Ural. Pretežno pa jih najdemo tam, kjer je bil deželni jezik nemški. Zato poznamo za postne prte največ imen prav v nemškem jeziku; *Fasten(zeit)velum*, *Fastenvela*, *Fastentuch*, *Palmtuch*, *Passionstuch*, *Schmachtappen*, *Hungertuch*.⁴ V vzhodnoalpske prostoru, na Tirolskem in še zlasti na avstrijskem Koroškem, imajo več sto postnih prtov, med njimi desetino iz obdobja 1458 in 1629, z bogato ikonografijo in vseh možnih tipov, ki jih navajamo na koncu prispevka. Sedaj je že večina novih, saj je njihova sodobna produkcija zelo intenzivna.

Pri nas v Sloveniji je drugače. Kot smo omenili, so bili postni prti pred sto leti še v uporabi, čeprav se je njihovo število začelo že v drugi polovici 18. stoletja močno zmanjševati, saj so zaradi terezijanskih in zlasti jožefinskih verskih reform prti začeli izginjati iz cerkva. Kot svete podobe jih sicer niso uničevali, odloženi so bili v zakristije, nato na podstrešja, doletela jih je neusmiljena usoda nerabe in pozabe. Nekateri duhovniki pa so se jih kot nevredno ljudsko pobožno navlako dobesedno odkrižali.

Če starih, srednjeveških postnih prtov, ki so bili pogosto zelo veliki, pri nas ne poznamo, pa ni rečeno, da jih nekoč nismo imeli. Leta 1668 je bila, na primer, redna vizitacija ljubljanskega škofa Jakoba Rabatte⁵ po cerkvah na Kranjskem. V Svibnem (v občini Radeče v Zasavju) so tedaj popisali tudi kapelo sv. Janeza Evangelista. Navajamo del slovenskega povzetka, regista, vizitacijskega poročila izpod peresa Ane Lavrič:⁶ ... »v kap. na platno slikane uokvirjene podobe (poudaril avtor).« Do izvirnega besedila vizitacije v latinskem jeziku za enkrat še nismo prišli, da bi morda še kaj izvlekli iz zapisanega, menimo pa, da bi »na platno slikane uokvirjene podobe« lahko pomenile postni prt. Praviloma vizitatorji postnih prtov niso mogli videti, saj niso nikoli vizitirali v velikonočnem času. To se zaradi narave praznika ni moglo dogoditi, ker je bil vsak klerik zaradi velikonočnih opravil takrat pač v domači cerkvi oziroma v samostanu.⁷ V Svibenski kapeli so veliki, morda še srednjeveški postni prt, ki so ga na veliki petek odstranili z glavnega oltarja starodavne gotske farne cerkve sv. Križa,⁸ shranili do

⁴ Nemci z reklom, *am Hungertuch nagen*, povejo, »da trpijo pomanjkanje, da tolčejo revščino«.

⁵ Jožef Rabata (1620-1683), ljubljanski škof 1664-1683.

⁶ Ana Lavrič Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja (doktorska disertacija, Ljubljana 1993) <https://zalozba.zrc-sazu.si/sites/default/files/9789612540203.pdf>. Kapela Janeza Evangelista je imela namreč še stransko kapelo sv. Barbare.

⁷ Zato tudi pri 28-tih vizitiranih cerkvah na Koroškem ni nobene navedbe kakega postnega prta. Sploh pa so podatki o cerkveni opremi, seveda razen oltarjev, tabernakljev, obhajilnih miz, kustodij, liturgičnih predmetov, ki so poleg »personalne pozornosti« do duhovnikov, ključarjev in cerkvenikov ter pokopališč, ki se jim posveča posebna pozornost, praviloma skromni ali pa jih vizitator sploh ne omenja.

⁸ Naši predpostavki o starem postnem prtju v svibenjski kapeli sv. Janeza Evangelista so v prid, srednjeveška starost župnijske cerkve sv. Križa, pasijonski elementi, kot so, njen patrocinijski in gotska Pieta ter baročne procesijske kapelice okoli gradu nad cerkvijo. Povejmo še, da so bili srednjeveški svibenjski gospodje fevdniki koroško-kranjskih grofov, ki so v 13. in 14. stoletju dodali svoji obsežni posesti tudi freisinški fevd Štatenberg in freisinške dolenske posesti, Pre-

naslednjega leta in ga obesili na steno kapele, kjer je bil stranski oltar sv. Barbare. Vizitatorji so namreč smatrali, da v kapelah ni primerno imeti še stranskih oltarjev in so pogosto naročali, da se le-ti odstranijo. Dovolimo si predpostavljati, da so s tem »odvečni stranski oltar kapele« zakrili s postnim prtom, ki ga je vizitator opazil in to skrbno zabeležil! Pospravili pa so postni prt z glavnega oltarja župne cerkve sv. Križa verjetno na večerno vigilijo velikega četrtega. Čez dobrih sto let se je to na enak način še vedno dogajalo po naših cerkvah, če sodimo po diariju župnika Kalina iz leta 1777. K temu je častitljivi starološki župnik, gospod Leopold še dopisal, da »so po večerni maši brez petja razkrili oltarje, beroč spev: Razdelili so si moja oblačila itd.«⁹

Andrej iz Ottinga, Pasijonski cikel, cerkev sv. Duha v Slovenj Gradcu, 1490/1496, foto Tomo Jeseničnik

Vseh arhivskih virov tako še nismo podrobno pretaknili in ne vemo, kaj bomo v njih morda še odkrili. Oglejmo si dva velika pasijonska cikla pri nas, s prav takimi prizori, kot jih najdemo na poznogotskih postnih prtih drugod po Evropi. Na severni steni prezbitarija špitalske cerkve sv. Duha v Slovenj Gradcu je mojster Andrej

žek, Klevež in Otok / Gutenwerd/. Gre skratka za kraj z izrazito in dolgotrajno pasijonsko naravnostjo in nezanemarljivim vplivom bavarsko-koroškega kulturnega kroga, ki se dokazuje tudi z izdatnostjo postnih prtov po cerkvah.

⁹ Glej, na tem polju je obrodil stoter sad – Zbornik župnije sv. Jurija Stara Loka, str. 147, Škofja Loka 2005.

iz Ottinga v obdobju 1491/1496 v fresko tehniki naslikal 27 pasijonskih podob. V cerkvi sv. Petra nad Begunjami pa je Jernej iz Loke leta 1530 naslikal 26 postnih podob. Prvotno jih je bilo kar 30, le ohranile se niso vse. Oba pasijonska cikla imata prizore razporejene v vrstah in kolonah, kakršne poznamo na ohranjenih postnih prtih v vzhodno alpskem prostoru, konkretno na avstrijskem Koroškem. Vmes najdemo tudi motive, značilne samo za severni nemški kulturni krog, kot na primer apokrifni motiv Kristusov zadnji počitek tik pred križanjem, ki se je pojavil na Nizozemskem in »dosegel v 16. stoletju vrhunec svoje popularnosti«. ¹⁰ Pri nas ga je uporabljal prav Jernej iz Loke, ki je bil podanik Loškega gospostva freisinške škofije.

Jernej iz Loke, Pasijonski cikel, cerkev sv. Petra nad Begunjami, Počivajoči Kristus (srednji prizor v zadnji vrstici), 1530, foto Dušan Koman

¹⁰ Dušan Koman 2011, str. 65

Cerkev sv. Duha v Slovenj Gradcu je dal leta 1424 poleg že prej zgrajenega »njegovega špitala«, ubožnice, ki jo je dal postaviti Janez iz Loke (Johannes von Lak) iz nekdanjega freisinškega (Škofje)Loškega gospostva. Na severno steno gotskega prezbiterja je bavarski mojster Andrej iz Altöttinga, kraja v bližini Freisinga, naslikal ikonografsko bogat pasijonski cikel. Pretakanje ljudi, idej in znanja je bilo torej v srednjem veku obilno, podobno kot danes v združeni Evropi. Tudi o tem govorijo postni prti in oba navedena pasijonska cikla, ki spadata v sam vrh slovenskega poznogotskega stenskega slikarstva.

POZNANI POSTNI PRTI NA SLOVENSKEM

Danes na Slovenskem s postnimi prti po večini ne zakrivamo več oltarnih slik, niti oltarnih nastavkov, še manj celotnega prezbiterja. Po drugem vatikanskem koncilu (1962 - 1965) je prišlo do temeljite prenove Cerkve in s tem tudi liturgije. Ob tem je že tako usihajoč običaj zakrivanja in odkrivanja postnih prtov praktično zamrl. Običaj prekrivanja križev pa je še ponekod v navadi. Običaju so se pridružili tudi mladi v združenju Juventutem, z obujanjem »tradicionalne latinske maše«, gre za sveto mašno opravilo po rimskem obredu katoliške cerkve. Pri tej sveti maši v stari cerkvi sv. Jakoba v Dravljah, kakršna se je obhajala od konca 6. stoletja (Gregor Veliki) do izdaje rimskega misala pod blaženim papežem Pavlom VI. leta 1996 v postnem času prekrijejo oltar in križ z vijoličnim pregrinjalom. ¹¹

Maša ad orientem, (proti liturgičnem vzhodu) v postnem času v stari cerkvi sv. Jakoba v ljubljanskih Dravljah, foto Ad Dominum - Juventutem Slovenija, glej opombo 11

¹¹ Glej: Juventutem Slovenija, Tiha nedelja ali prva nedelja trpljenja <http://ad-dominum.blogspot.si/2014/04/tiha-nedelja-ali-prva-nedelja-trpljenja.html>

Kot smo omenili na začetku, smo v zadnjem letu odkrili na Slovenskem več kot dvajset baročnih postnih prtov, večinoma kasnejših, vendar iz baročne tradicije, za katero bi lahko rekli, da prevladuje po slovenskih cerkvah. Večino teh je našel Jure Ferlan; po enega čez celi oltar v Polhovem Gradcu in Železnikih, po tri v Dolu pri Ljubljani, Podkorenu, Trbojah in Zasipu, ter štiri v Šmartinu. Andrej Jeklar ve še za nekatere stare posne prte, npr. v Radovljici. V Podkorenu in Trbojah so postni prti še vedno v rabi. Sam pa sem zvedel še za tri neuporabljane postne prte v cerkvi sv. Matije na Slapu pri Vipavi, za tri v Šentjoštu nad Horjulom pa je povedal tam živeči in delujoči umetnostni zgodovinar in restavrator Vid Klančar. K tem dodajamo še štiri, na novo ustvarjene postne prte pri nas. Dva pa sta še v delu. Praviloma so naši stari postni prti enopoljni s pasijonsko ikonografijo.

ŽUPNIJSKA CERKEV SV. MATIJE NA SLAPU PRI VIPAVI

Prvotna gotska cerkev sv. Matije na Slapu pri Vipavi iz 14. stol. je bila v 18. stol. barokizirana. Cerkev je zgledno obnovljena z elementi gotske arhitekture in plastike. Trije harmonični baročni kamniti stebrni oltarji so delo Pasqualeja Lazzarinija. Slike na glavnem oltarju sv. Matije, na levem oltarju sv. Jurija in na desnem oltarju sv. Florjana so dela Mihaela Stroja. V cerkvi so še dela Valentina Metzingerja in Toneta Kralja. V letu 2017 smo v zakristiji odkrili tri baročne eno prizorne postne prte neznanega avtorja. Nanje nas je opozoril tamkajšnji župnik France Kralj, nekdanji arhivar Koprške škofije. Našli so jih namreč ob zadnji temeljiti in kvalitetni obnovi cele cerkve v težko dostopnem podstrešnem delu zakristije. Večji prt z motivom *Križanja* je nekoč v postnem času prekrival sliko sv. Jurija v glavnem oltarju, manjša prta z motivoma *Kristusa na Oljski gori* in *Žalostne Matere božje* pa obe sliki sv. Jurija in sv. Florijana na stranskih oltarjih. Prti so iz izredno finega platna v sivo modrikasti barvi, niso grundirani in so pobarvani s tempera barvami. Slike so skrbno našite na enako fino platneno podlago večjega formata. Hranijo jih v mežnariji. Bilo bi jih vredno restavrirati in jih tudi v postnem času nameščati na oltarje, saj za enkrat ne poznamo drugih postnih prtov v Koprski škofiji. So lep primer baročne trodelne skupine postnih prtov, ki prekrivajo vse oltarne slike v cerkvi. Običajna kombinacija pasijonskih prizorov ima motiv *Križanja* v glavnem oltarju, na dveh stranskih oltarjih pa sta *Bičanje* in *S trnjem kronanje*. Na Slapu pa imamo poleg *Križanja*, Kristusa na križu in pod njim Marija, Janez in Marija Magdalena, še motiv *Oljske gore*, Klečeči Kristus v molitvi in angel s krepčilom in motiv *Žalostne Matere Božje*. Oba motiva s stranskih oltarjev, še zlasti drugi, marijanski, govorita za zadnji stadij razvoja baročnih postnih prtov v 19. stoletju. S tako datacijo bomo morda prišli do avtorja slik, ki je sicer neznan.

Pripadajo tipu enopoljnih postnih prtov, kot skupina pa je to niz postnih prtov (v cerkvi sv. Matije na Slapu pri Vipavi).

Niz postnih prtov na Slapu pri Vipavi v župnijski cerkvi sv. Matije

Križanje (Kristus na križu, sv. Magdalena, Mati Božja, sv. Janez), 165 cm x 85 cm, jajčna tempera, platno, foto A. P. Florjančič

Oljska gora (Kristus, angel s kelihom), 120 cm x 85 cm, jajčna tempera, platno, foto A. P. Florjančič

Žalostna Mati Božja (Marija v oblaku z angeli), 120 cm x 85 cm, jajčna tempera, platno, foto A. P. Florjančič

Župnijska cerkev sv. Janeza evangelista v Šentjoštu nad Horjulom

Vir in foto Vid Klančar

Trije prizori iz petih skrivnosti žalostnega dela križevega pota, *Križanje, Bičanje, S trnjem kronanje*, oblikujejo v cerkvi pasijonski komplet, *niz enopolnjih postnih prtov* s katerimi so v postnem času zakrili vse tri oltarje. Razvite slike so obešali s prečko čez simse oltarjev. Dolga tradicija postnega zakrivanja oltarjev je trajala nekako do leta 1990. Po oceni umetnostnega zgodovinarja dr. Ferdinanda Šerbelja gre za delo Layerja ali njegovo šolo. Sedaj postne prte obesijo v postnem času na stene cerkve.

(Po)postni prt v župnijski cerkvi sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko

Metod Frlc, Vstali Kristus, akril na platnu, 670 cm x 450 cm, 2001, foto Izidor Jesenko

Sliko sestavlja pet segmentov, ki se s posebnim mehanizmom pripelje izza oltarja in zakrije na oltarju veliko fresko Kristusovega vstajenja avtorja Staneta Kregarja. Poljanski župnik Miro Bonča je želel za svojo moderno cerkev imeti sodobni postni prt, kakršne je poznal z avstrijske Koroške. Sprva je razmišljal o tapiseriji, nato pa se je, v sodelovanju z akad. kiparjem Metodom Frlcem, odločil za veliko akrilno sliko na platnu. Prt visi nad oltarjem od velikonočne vigilije, večera pred praznikom velike noči, do binkoštnega ponedeljka. Avtor slike ne razlaga, ker meni, »da je bolje, da vpliva na vsakega posameznika drugače«. Mogoče le to, »da se upanje, luč, dviga iz krutega, krvavečega sveta. Kakšne podobe, ki so skrite v sliki, so nastale slučajno (podzavestno)«.

Vsekakor gre za pomembno delo, vredno inovativnosti in vztrajnosti župnika Bonče in pronicljivega iskateljstva avtorja Frlca. Ta post postni prt je naletel na burne odmeve in tudi na »zgovorno tišino« ter bil v tistem času edino sodobno velikonočno oltarno pregrinjalo v Sloveniji.

Oltarno pregrinjalo pripada *enoscenskemu tipu postnega prta* in se ga redno uporablja v liturgiji postpostnega časa (do binkošti).

Oltarna slika v župnijski cerkvi sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko

Stane Kregar, oltarna slika, freska, 670 cm x 450 cm, župnijska cerkev sv. Martina, Poljane nad Škofjo Loko, foto Miro Bonča

V prezbitteriju cerkve v Poljanah nad Škofjo Loko imajo oltarno fresko slikarja Staneta Kregarja (1905-1973), duhovnika, slikarja in učitelja. Je avtor številnih sakralnih del, barvnih oken, fresk, mozaikov, oltarnih slik in bogoslužnih oblačil. Leta 1971 je za življenjsko delo prejel Prešernovo nagrado.

Ovalni kovinski okvir na vrhu oltarne freske služi za transport in namestitev velikega popostnega prta, ki popolnoma prekrije fresko. Zahtevno opravilo s škripčevjem in s sklapanjem velikih segmentov na kovinskih okvirih (spuščajóči se strop prezbitterija otežuje normalen potek dela) opravi sosed Tomaž Bonča, nečak pokojnega župnika Mira Bonče.

Župnijska cerkev Device Marije na Jezeru na Prevaljah

Križev pot, digitalni tisk, 540 cm x 460 cm, 2008, foto Sandi Ocepek

Klasični postni prt vzhodnoalpskega tipa. Načrt zanj je naredil arhitekt Andrej Lodrant. V štirinajstih poljih, razporejenih v treh vrstah, so prizori križevega pota, ki ga je v evharističnem letu 2005 kot lesene reliefe izdelal prof. Stanko Lodrant za pot na Brinjevo goro. Slike reliefnih tabel je fotografiral Tomo Jeseničnik, računalniška priprava za digitalni tisk je delo Igorja Senekoviča, natisnili pa so ga v podjetju COMTEC v Mariboru. *Vir: Družina, 24. 2. 2008*

Gre za sodoben, *večpoljni postni prt*, ki se redno uporablja pri obredu postnega časa.

Z leve: Janez Gorjanc, dr. med., podpredsednik KD Mohorjan Prevalje; arhitekt Andrej Lodrant, oblikovalec postnega prta; župnik Franc Brglez, dekan v fari Device Marije na Jezeru Prevalje; Stanko Lodrant, prof. kemije in fizike na Gimnaziji Ravne, avtor križevega pota na Brinjevi gori nad Prevaljami, postavljenega 2005; pobudnik postnega prta Jožko Kert, inž. kem. tehn. foto Sandi Ocepek, na pepelnico 2018

Nunska cerkev v Škofji Loki

Preprost enopoljni (enoscenski) postni prt je obešen v postnem času. Idejna zasnova Jure Ferlan, izdelava Sonja Božnar, postno oltarno pregrinjalo, našit križ na bombažni tkanini, 300 cm x 350 cm, 2016, foto Jure Ferlan

Leta 2015 je bila v sklopu *Dni Škofjeloškega pasijona* v samostanski cerkvi Brezmadežnega spočetja Device Marije razstava Pasijonskih jasluc. To je bila pobuda za razmišljanje o vsebinski oživitvi te zapuščene cerkve vsaj na kak dan v letu. Na desnem stranskem oltarju svetega Antona Padovanskega, je v postnem času naslednjega leta Jure Ferlan zagrnjal oltarno sliko z oltarnim pregrinjalom, kot so to nekoč že počele uršulinke, ko so še skrbele za svojo cerkev. Idejno zasnovo je napravil na podlagi dveh fotografij Božjega groba, kot so ga pripravljali konec 60. ali v začetku 70. let. 20. stoletja. Uršulinke so se verjetno za ta oltar z Božjim grobom in oltarnim pregrinjalom odločile zato, ker so na vratcih tabernaklja upodobljena Arma Christi. Fotografiji je Ferlana posredovala sestra Jasna Kogoj, ki je pri uršulinkah na Slovenskem zadolžena za njihov arhiv. Sprva je na modrem blagu želel

imeti križ v sredini, zgoraj pa na Kristusovi levi sonce, na desni pa luno. Ker ni bilo primerne barve blaga na razpolago, je dal na svetlozeleno bombažno tkanino našiti le velik rjav križ. Zagrinjalo je izdelala prostovoljka Sonja Božnar iz Škofje Loke. Od tedaj naprej v Nunski cerkvi v postnem času zagrinjajo stranski oltar z omenjenim postnim prtom, ki služi kot ozadje za Božji grob. Ta je po dolgih letih prekinitve zopet na ogled na veliko soboto, tako kot v vseh drugih loških cerkvah. Obisk Božjih grobov je v Škofji Loki namreč že stara tradicija. Upati je le, da se bo v prihodnje našlo dovolj prostovoljcev za postavitev.

Vratca tabernaklja na oltarju sv. Antona Padovanskega v uršulinski cerkvi v Škofji Loki, foto A. P. Florjančič

Prav ta samoiniciativna liturgična »inštalacija« Jureta Ferlana, nas je lani nagoovorila k odločitvi, da bralcem Pasijonskih doneskov predstavimo postne prte. Za redke smo zvedeli pred dobrim desetletjem, na številne s Koroškega pa je že pred leti opozoril Franc Temelj. Zaradi drugih »velikih tem«, 70. letnice *Slovenskega pasijona 1941-1945 in Križevega pota Slovencev 1945*, uprizoritve Škofjeloškega pasijona 2015 in sprejetja našega *Pasijona na seznam UNESCO* leta 2016, tega nismo storili.

Postni prt v baziliki Marije Pomagaj Brezje

V Marijini baziliki na Brezjah so na pepelnično sredo 2018 posvetili postni prt ruske akademske slikarke Maše Bersan Mašuk. To je edini, tako imenovani *središčni večpoljni postni prt* na Slovenskem. Slikarka je za veliki osrednji motiv vzela slovito sliko Križanja iz leta 1287-1288, florentinskega slikarja Cimabueja. Okoli Križane ga pa je na dvajset slikovnih polj upodobila prizore iz Stare in Nove zaveze: *Stvarjenje, Adam in Eva s kačo v raju, Izgon iz raja, Kajn ubije Abela, Marijino oznanjenje, Obiskovanje Elizabete, Kristusovo rojstvo, Darovanje v templju, Krst v Jordanu, Vhod v Jeruzalem, Zadnja večerja, Oljska gora, Judežev poljub, S trnjem kronanje, Križev pot, Vstajenje, Binkošti, Poslednja sodba*. Vsa periferna polja so v postnem monokromnem, vijoličastem, hladnem, postnem odtenku. Slikarka nekoliko odstopa od tradicionalne ikonografije tovrstnih postnih prtov, ker je opazno povečala število marijanskih prizorov. V osrednjem delu raste iz Adamove lobanje njen črn (pravoslavni, ruski) križ z žarečim Kristusom na njem, ki končuje nebeško toplo-barvno vertikalo z vstalim, sijočim, odrešenjskim Kristusom Kraljem v mandorli. Jure Ferlan, poznavalec cerkvene umetnosti, o tem imenitnem delu pravi: »Gre za sintezo motivov zahodnoevropske umetnosti z vzhodnim, ortodoksnim načinom slikanja in barv. Se vidi da je to delo ruske duše.« Ob blagoslovitvi je izšla izčrpna zloženska Slovenskega Marijinega narodnega svetišča Brezje (www.marija.si).

Pred postnim prtom avtorica Maša Bersan Mašuk ob njej pa Andrej Jeklar, poznavalec in raziskovalec postnih prtov, foto A. P. Florjančič

Pasijonsko scensko zagrinjalo v Stari Loki

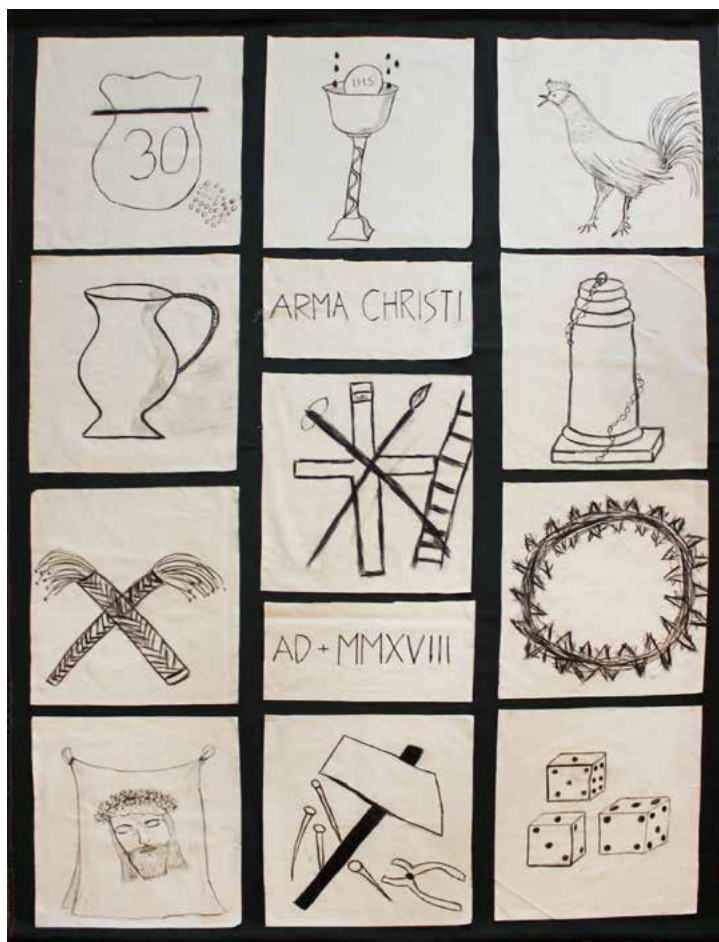

foto A. P. Florjančič

Pasijonsko scensko zagrinjalo (200 cm x 140 cm, oglje na blagu) je nastalo v času kratkega pasijonskega oratorija 2018 v Stari Loki kot scenski zastor za tamkajšnji Pasijonski večer. Idejna zasnova Urška Florjančič. Podobe so risali: Neža in Manca Berce; Leon, Lucija in Metka Oblak; Jakob, Ana in Urška Florjančič. Tipološko bi delo uvrstili kot *Arma Christi* tip postnega prta.

»Veliki postni prt Škofjeloškega pasijona«

Albina Nastran, Škofjeloški pasijon 1999 - 2015, (izbor motivov), risba na kartonu, 42 cm x 30 cm, 2017

Albina Nastran, slikarka in zapisovalka ikon je pripravila večje število likovnih predlog za veliki postni prt z motivi podob *Škofjeloškega pasijona*, kakršen se je uprizarjal po starem mestnem jedru Škofje Loke od leta 1999 do leta 2015. Zaradi obsega dela in iskanja primerne prostora namestitve prta, delo ni dokončano.

Tipi postnih prtov

Postne prte smo poskusili določiti glede na razporeditev slikovnih polj in ikonografije na njih. Pri tem smo se naslanjali na temeljno delo o postnih prtih Reinerja Sörriesa, SÖRRIES 1988. Pri iskanju primernih slovenskih izrazov nam je pomagal slavist, lektor in prevajalec Ludvik Kaluža.

- **Večpoljni postni prt**, (nem. *Der Felder-Typ*), več pravokotnih slikanih enakomerno razporejenih polj. To so praviloma stara, več deset kvadratnih metrov velika zagrinjala, ki ločuje cerkveno ladjo od prezbiterja. Praviloma so še srednjeveška, posamezni primerki so še iz 17. stol. Pri nas niso ohranjeni.
- **Središčni večpoljni postni prt** (nem. *Der Zentrale-Felder-Typ*). Okoli osrednjega večjega motiva, običajno *Križanje*, ali *Kalvarijska skupina* (Kristus na križu, pod njim Marija, Janez, pogosto Marija Magdalena) so pravokotno razporejena manjša slikana polja.
- **Arma Christi postni prt**, (nem. *Der Arma-Christi-Typ*). Običajno je v sredini večji motiv *Križanja*, okoli njega pa Arma Christi – orodja mučenja; mošnja, vrč, steber, bič, trnjeva krona, kladio, trije žebli, klešče, sulica, goba, lestev, kocke ... Lahko pa je v sredini velik križ, ovešen z orodji mučenja, okoli pa so v manjših pravokotno razvrščenih poljih pasijonski motivi.
- **Medaljonski postni prt**, (nem. *Der Zentral-Typ*). V sredini običajno večji prizor Križanja, okoli so nanizani pasijonski motivi v ovalnih medaljonih.
- **Enopoljni postni prt**, (nem. *Der einszenige Typ*), začne v 17. stol. nadomeščati preje navedene tipe postnih prtov. So manjšega formata, nekako do 10 m² in običajno prekrivajo le veliko oltarno nišo, izjemoma celoten oltar. Njihova ikonografija se zgleduje sprva po petih delih žalostnega dela Rožnega venca (*Oljska gora - krvavi pot potil, Bičanje, S trnjem kronanje, Križ noseč in Križanje*), vključno s Pasijonsko skupino pod Križanim. Običajno je na glavnem oltarju Križanje, na stranskih pa ostali prej navedeni prizori. Po kanonizaciji Križevega pota s 14. postajami leta 1731 pa tudi te postanejo slike enopoljnih postnih prtov. Komplete tovrstnih pasijonskih motivov v cerkvah poimenujemo kot **Niz postnih prtov**, nem. (Fastentuchfolge).¹

Prepis iz Regestov zapisov splošnih vizitacij, v: LAVRIČ 1993, stran 174 SVIBNO, KAP. SV. JANEZA,

(1661) poleg župnišča zgrajena kapela sv. Janeza, ustanova vikarja Aricharja; v njej bogoslužje v času zime

(1668) kapelo je 1642 zgradil svibenski vikar Johannes Arichar; zaradi velike razdalje med župniščem in ž. c. naj bi ob hudem mrazu in snegu rabila za podeljevanje zakramentov; prezb. obokan, strop v ladji poslikan; om. 2 olt. (zadostoval bi 1): olt. sv. Janeza Ev. (kot patron kapele naveden sv. Janez Krst.); olt. sv. Barbare; v kap. na platno slikane uokvirjene podobe; nad vrati lina za zvonove; kap. nima pok. obzidja; kap. še ni posv., ker še nima primerne dotacije

VIRI IN LITERATURA

- DOBLEHAR 2018, Andrej Doblehar, Postni prt Maše Bersan Mašuk v Baziliki Marije Pomagaj na Brezjah (Predstavitev na pepelnico, 14. 2. 2018).
- FERLAN 2018, Jure Ferlan, »Po poteh starih postnih prtov v Sloveniji«, *Pasijonski doneski* 13/2018, Škofja Loka 2018, str. 99.
- FEINIG 2015, Andrej Feinig, Dragoceni postni prti, *Novi glas*, 6. 4. 2015, Gorica <https://www.noviglas.eu/dragoceni-postni-prti/>
- FLIS 1908, Janez Flis, *Umetnost v bogočastni službi*, Ljubljana, 1908.
- KOMAN 2011, Dušan Koman, *Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem*, Muzejsko društvo Škofja Loka, Vodniki po loškem ozemlju 10, Škofja Loka 2011, str. 65.
- KURET 1989, Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev*, knj. 1, Družina 1989, str. 94, 95.
- LAVRIČ 1993, Ana Lavrič, *Ljubljanska škofija v vizitacijah 17. stoletja* (doktorska disertacija, Ljubljana, 1993).
- OVSEC 2010, Damjan J. Ovsec, *Praznovanje pomladi in velike noči*, Modrijan, 2010, str. 80.
- RADANOVIČ, 2017, Nataša Radanovič, *Postni prti v vzhodnoalpskem prostoru 1450 - 1530 in pasijonska cikla v cerkvah sv. Duha v Slovenj Gradcu in sv. Petra nad Begunjami*, magistrska naloga, Maribor 2017 <https://www.google.si/search?q=Nata%C5%A1a+Radanovi%C4%8D%2C+Postni+prti+v+vzhodnoalpskem+prostoru+1450>
- ROMAR 2018, *Postni prt v baziliki Marije Pomagaj Brezje*, Maša Bersan Mašuk, Zloženka, Slovensko Marijino narodno svetišče Brezje, www.marija.si, Brezje, 2018.
- SÖRRIES 1988, Reiner Sörries, *Die Alpenländischen Fastentücher vergessene Zeugnisse volkstümlicher Frömmigkeit*, Klagenfurt, 1988.
- SÖRRIES 1990, Reiner Sörries, Alte Fastentücher in Südtirol, v: *Der Schlern*, Monatszeitschrift für Südtiroler Landeskunde, 64. Jahrg. März 1990, Hefte 3, Bozen, 1990 <http://www.mgh-bibliothek.de/dokumente/a/a138581.pdf>
- STADLER, SUNTINGER 2017, Roland Stadler, Monika Suntinger, *Fastentücher in Kärnten*, Klagenfurt, 2017.
- ZLOBEC 2016, Marijan Zlobec, *V velikonočni svetlobi*, <https://marijanzlobec.wordpress.com/2016/03/26/v-velikonocni-svetlobi/>

¹ Sörries jih imenuje tudi *Kalvarijski tip postnih prtov* (Kalvarien-Typ).

Špitalska cerkev Matere Božje sedem žalosti in sv. Elizabete na Lontrgu v Škofji Loki

foto A. P. Florjančič

Za zakrivanje oltarjev oziroma glavnih oltarnih niš se poleg postnih prtov uporabljajo, pravzaprav so uporabljali, tudi slike napete na okvir. V špitalski cerkvi Žalostne Matere Božje na Lontrgu v Škofji Loki imajo dve podolgovati, zašiljeni pasijonski sliki. Ena (250 cm x 100 cm) z motivom postaje križevega pota, *Jezus sreča svojo žalostno mater*, je spravljena, skupaj s kulisnim Božjim grobom za glavnim oltarjem. Druga (250 cm x 75 cm) z motivom *Bičanja* pa je za orglami na pevskem koru. Z njima so morda nekoč prekrili oba stranska oltarja, čeprav danes o tem nič ne vemo. Nastavek glavnega oltarja je že tako imel v glavni niši pasijonski prizor Matere Božje sedem žalosti. Sliki sta bili morda nekoč prineseni iz bližnje župne gotske cerkve sv. Jakoba ali pa celo iz še starejše starološke, nekoč tudi župne cerkve. Ker se po okvirju med seboj razlikujeta, lahko res izvirata vsaka iz druge cerkve. Podružnice so bile po navadi odlagališče za odsluženo župnijsko opremo. Gre za lepi, kvalitetni kopiji po predlogah. A. P. F.

Jure Ferlan

MOJA ODKRIVANJA POSTNIH PRTOV

Ko sem pred časom zasledil zapise o postnih prtih na Koroškem, je ob naključnem obisku cerkve v Trbojah v postnem času moja pozornost pritegnila postavitve posebnih slik na dveh stranskih oltarjih. Sliki na platnu sta imeli pritrjeno nosilno palico na zgornjem in spodnjem robu. Z zgornjo palico sta bili zataknjeni za robove oltarja, tako da sta prekrivali njegovo osrednjo nišo. Spodnja palica je služila za obežitev slike.

Kasneje se je izkazalo, da to ni bil edini primer, saj sem podobno postavitve postnih slik, oziroma boljše rečeno prtov, opazil še v cerkvi v Podkorenu. Poleg teh sem v spletni digitalni fototeki Europeana odkril stare fotografije dveh postnih prtov iz župnijske cerkve v Zasipu pri Bledu, ki ju je v 30. letih 20. stoletja posnel takratni konzervator profesor France Stele. Ob obisku Zasipa sva s tamkajšnjim župnikom izvedla pravo iskalno akcijo. Ob pomoči ključarja, ki je omenil, da je

Trboje,
Kristus poti krvavi pot v vrtu Getsemani,
foto Jure Ferlan